

AGNIESZKA DUDEK-KOWALSKA
Chorzów

MIŁOSIERDZIE SERCEM ŻYCIA I MISJI KOŚCIOŁA NA PODSTAWIE WYBRANYCH PRZYKŁADÓW NAUCZANIA JANA PAWŁA II

MERCY: THE HEART OF THE FAITH AND THE MISSION
OF THE CHURCH BASED ON THE SELECTED EXAMPLES
OF THE TEACHING OF POPE JOHN PAUL II

ABSTRACT:

Celem prezentowanego artykułu jest synteza połączona z analizą przykładów nauczania Jana Pawła II ukazujących zagadnienie miłosierdzia jako serca życia i misji Kościoła. Zmierza do ukazania aktualności postulatu papieża, by z głoszenia i praktyki miłosierdzia uczynić oś misji Kościoła, a w dalszej konsekwencji, by miłosierdzie uczynić podstawą stosunków międzyludzkich.

W dwóch częściach artykułu najpierw ukazane są wiara oraz świadectwo Kościoła, a następnie przedstawiona jest analiza miłosierdzia jako przedmiotu doświadczenia Kościoła, jego orędzia (głoszenia) i form świadectwa. W ramach części poświęconej wzywaniu miłosierdzia ukazane są najpierw potrzeby i problemy świata współczesnego, a następnie miłosierdzie jako zasadnicza odpowiedź na nie. Finalnie prezentowany jest problem stałego wysiłku nawrócenia jako przejawu miłosierdzia i gwaranta realizacji postulatów miłosierdzia.

Przedstawiana analiza prowadzi do wniosku, że temat miłosierdzia obecny w nauczaniu Jana Pawła II stanowi stały i aktualny punkt odniesienia i powinien być realizowany poprzez wiarę i praktykę miłosierdzia w życiu i misji Kościoła.

The purpose of the presented article is the synthesis combined with the analysis of these examples of teaching of Pope John Paul II that show the issue of mercy as the heart of faith and mission of the Church. Its aim is to present the topicality of the requirement of the Pope to make proclamation and practice of mercy the mission of the Church and – as a further consequence – the base of human relationships.

In the first two parts of the article the author elaborates the faith and the testimony of the Church and within this part analyzes mercy as the subject of the experience and the message of the Church and elaborates the form of the testimony. Within the part dedicated to calling for mercy the author shows first the needs and problems of the contemporary world and then presents mercy as the basic answer for them. The author refers finally to the problem of the constant effort of conversion as the manifestation of mercy and the guarantor of the realization of the requirements of mercy.

The presented analysis leads to the conclusion that the topic of mercy in the teaching of Pope John Paul II constitutes the constant and current reference and it should be realized by the faith and practice of mercy in the life and the mission of the Church.

Miłosierdzie Boże winien Kościół *wyznawać i głosić je w całej prawdzie* tego, co mówi nam o nim Objawienie¹.

Czasy współczesne, także czas przeżywany przez Kościół obecnie to – według określenia papieża Franciszka – *kairos* miłosierdzia². Decyduje o tym nie tylko kondycja współczesności i diagnoza jej duchowych problemów, ale także waga, jaką następca św. Piotra przykładą do kwestii głoszenia i odwoływania się do Bożego miłosierdzia przez Kościół.

Intuicja papieża Franciszka nie jest czymś nowym. Pozostaje w zgodności z linią nauczania Kościoła od najdalszych wieków aż po czasy współczesne. Kwestia miłosierdzia Bożego bez wątpienia szczególne miejsce zajmowała w teologii i pontyfikacie Jana Pawła II. To jemu rozwój i teologii miłosierdzia Bożego, i jego kultu zawdzięcza bardzo wiele. Encyklika *Dives in misericordia* stała się potwierdzeniem prawidłowości intuicji ludu Bożego i myśli teologicznej czerpiących m.in. z objawień s. Faustyny Kowalskiej. Papież wytyczył w niej kierunek rozwoju teologii, w szczególności chrystologii, a także wyznaczył cele pastoralne, ukazując zadanie Kościoła we współczesności. Wskazał, że głoszenie orędzia miłosierdzia wypełnia zbawczą treść powołania Kościoła i stanowi jego najpełniejszą realizację.

Rocznicze związane z pontyfikatem Jana Pawła II: 40. rocznica I pielgrzymki do Polski, zbliżające się 40. rocznica ogłoszenia encykliki *Dives in misericordia* i 100. rocznica urodzin papieża skłaniają do ponownej refleksji nad tematem miłosierdzia Bożego, w szczególności rozumianego jako centrum wiary i życia Kościoła.

Niniejszy artykuł jest częścią refleksji poświęconej tematowi miłosierdzia Bożego i jego zadaniem jest aktualizacja zagadnienia. Jako metodę wybrano syntezę połączoną z analizą niektórych zagadnień związanych z Bożym miłosierdziem w ramach misji Kościoła, a zatem w jego wymiarze pastoralnym.

Treść artykułu zostanie zaprezentowana w następujących sferach tematycznych: 1) wiary i świadectwa o miłosierdziu Bożym oraz 2) wzywania Bożego miłosierdzia. W ramach pierwszej sfery poruszone zostaną kwestie wiary i doświadczenia Kościoła, głoszenia miłosierdzia i form świadectwa. W ramach drugiej sfery omówione zostaną: obraz współczesności, miłosierdzie Boże jako odpowiedź na wewnętrzną konstrukcję świata oraz nawrócenie jako odwoływanie się do Bożego miłosierdzia.

Jako materiał źródłowy wykorzystano w niniejszym artykule przykłady nauczania Jana Pawła II, ze szczególnym uwzględnieniem encyklik *Dives in misericordia*, *Redemptor hominis* oraz adhortacji *Reconciliatio et paenitentia*.

¹ Jan Paweł II, Encyklika *Dives in misericordia* (30.11.1980) [dalej: DiM], nr 13.

² Franciszek, *Miłosierdzie to imię Boga. Rozmowa z Andream Torniellim*, tłum. J. Ganobis, Kraków 2016, s. 24.

1. Wiara i świadectwo o miłosierdziu Bożym

Kościół winien dawać świadectwo miłosierdziu Boga objawionemu w Chrystusie, w całym Jego mesjańskim posłannictwie, przede wszystkim *wyznając je* jako zbawczą prawdę wiary i życia z wiary, z kolei *starając się* wprowadzać je i *wcielać w życie* zarówno własnych wyznawców, jak też w miarę możliwości wszystkich ludzi dobrej woli³.

Racją istnienia Kościoła jest kontynuacja mesjańskiego posłannictwa Jezusa Chrystusa. Wskazywał na to Jan Paweł II: „Kościół żyje swoim autentycznym życiem, kiedy wyznaje i głosi miłosierdzie, najwspanialszy przymiot Stwórcy i Odkupiciela [...]”⁴. Dar zbawienia ofiarowany i powierzony Kościołowi przez Chrystusa swoje najgłębsze uzasadnienie odnajduje w Bożym miłosierdziu. To przez nie Syn Boży stał się człowiekiem, ogłosił Dobrą Nowinę, a ostatecznie wyzwolił ludzkość z niewoli grzechu. Kościół jako Mistyczne Ciało Chrystusa, chcąc kontynuować Jego dzieło wobec ludzi wszystkich wieków, musi sam nieustannie umacniać się w wierze w Boże miłosierdzie i do niego odwoływać się przy realizowaniu powierzonej mu misji. Poglębiając swą wiarę, Kościół winien korzystać ze świadectwa Słowa Bożego, zmysłu wiary Ludu Bożego i odkryć teologii. Królestwo Boże urzeczywistniane przez Kościół musi być oparte na Bożym miłosierdziu⁵.

Wiara w Boga miłosiernego i świadectwo o miłosierdziu Bożym jest zasadniczym powołaniem Kościoła we współczesności. Głębokie przekonanie w tej kwestii wyrażał Jan Paweł II w przeciągu całego swego pontyfikatu, konsekwentnie formułując wypowiedzi na ten temat w ciągu całej posługi Piotrowej⁶. Wskazywał, że świadectwo o Bożym miłosierdziu staje się nagłące z uwagi na kondycję współczesnego świata, który pomimo dokonującego się postępu nie jest w stanie dać pełnej odpowiedzi na nurtujące człowieka pytania i zaspokoić wszystkich jego potrzeb. Jan Paweł II nie tylko zresztą wskazywał w swym nauczaniu na rolę miłosierdzia Bożego, ale życie Kościoła pod jego przewodnictwem ześrodkowywał na Bożym miłosierdziu⁷. Jak sam stwierdził: „Orędzie miłosierdzia Bożego zawsze było mi bliskie i drogie. Historia jakby wpisała to orędzie w tragiczne doświadczenia drugiej wojny światowej. W tych trudnych latach było ono szczególnym oparciem i niewyczerpanym źródłem nadziei nie tylko dla krakowian, ale

³ DiM 12.

⁴ DiM 13.

⁵ Por. M. Kowalczyk, *Miłosierdzie Boże w urzeczywistnianiu się Królestwa Bożego*, w: *Dogmatyka w perspektywie Bożego miłosierdzia*, red. K. Góźdz, K. Guzowski, Lublin 2010, s. 283-286.

⁶ Por. np. *Bóg bogaty w miłosierdzie. Jan Paweł II w ojczyźnie 16-19 sierpnia 2002*, Kraków 2002; Jan Paweł II, List apostolski *Novo millennio ineunte* (6.01.2001) [dalej: NMI]; tenże, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia* (17.04.2003).

⁷ L. Balter, *Poświęcenie świata Bożemu miłosierdziu*, w: *Dogmatyka w perspektywie...*, s. 401-415.

dla całego narodu. Było to i moje osobiste doświadczenie, które zabrałem ze sobą na Stolicę Piotrową i które niejako kształtuje obraz tego pontyfikatu⁸.

Orędzie o Bogu, którego „oblicze jest miłosierne”⁹, ponownie odkryte przez Kościół i pogłębione teologicznie w XX i XXI wieku, jest – jak się wydaje – najpełniejszą odpowiedzią na tęsknotę człowieka, a jednocześnie najpełniejszym streszczeniem i kwintesencją Ewangelii ogłoszonej przez Jezusa Chrystusa. Świadcstwo Kościoła na temat Bożego miłosierdzia czerpie nie tylko z Objawienia, ale również z osobistego doświadczenia jego członków. Świadcstwo dawane przez Kościół równocześnie umacnia jego wiarę, a dzieje się to tym mocniej, im dobitniej głosi on prawdę o miłosierdziu Boga na wszelkie możliwe sposoby.

a) doświadczenie Kościoła

Biorąc głęboko do serca wymowę tych natchnionych słów [*Magnificat* – dop. AD-K], przykładając je do własnych doświadczeń i cierpień wielkiej rodziny ludzkiej, Kościół naszej epoki musi uświadomić sobie szczególną i pogłębioną potrzebę tego, aby w całym swoim posłannictwie *świadczyć o miłosierdziu Boga*, idąc w tym po śladach tradycji Starego i Nowego Przymierza, a nade wszystko samego Jezusa Chrystusa i Jego Apostołów¹⁰.

Od początku swego istnienia Kościół miał przekonanie, że jest odpowiedzialny za przedłużenie misji Chrystusa tak w zakresie przekazywania Jego nauki, jak i wcielania w życie zasad wynikających z Dobrej Nowiny. Odpowiedzialność Kościoła bierze się w pierwszej kolejności stąd, że postrzega on siebie jako owoc miłosierdzia Bożego oraz jako narzędzie, które prawdę odkrytą i przeżytą przez siebie ma przekazywać innym¹¹. Kościół wyznaje – a to przekonanie jest też dla niego źródłem obowiązku – że właśnie przez niego Boża wola zbawienia zechciała obdarzyć ludzkość i świat pełnią życia. Stało się to poprzez misję Jezusa Chrystusa, który założył Kościół, aby być przez niego i w nim obecny w świecie na sposób Głowy w Mistycznym Ciele. Kościół kontynuuje Chrystusową misję miłosierdzia, m.in. głosząc orędzie o Bogu – miłosiernym Ojcu.

Głęboka wiara Kościoła w miłosierdzie Boże ma swoje źródło m.in. w świadectwie Słowa Bożego. Spisane Objawienie stanowi dla Kościoła punkt odniesienia; zawiera prawdę, którą Kościół głosi całemu światu. Świadcstwo Słowa Bożego jest tym ważniejsze, że posiada wymiar aktualny i „żywy”, tzn. samodzielnie oddziałujący na wierzących.

⁸ Jan Paweł II, *Nieustannie błagajmy o miłosierdzie Boże*. Przemówienie w Sanktuarium Bożego Miłosierdzia (Kraków, 7.06.1997), nr 1, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/krakow_07061997.html [dostęp: 10.01.2019].

⁹ Por. *Bóg, Ojciec Miłosierdzia. Oficjalny dokument Papieskiego Komitetu Obchodów Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, pod red. Komisji Teologiczno-Historycznej Wielkiego Jubileuszu Roku 2000, tłum. S. Czerwik, Katowice 1998 [dalej: BOM], s. 67n.

¹⁰ DiM 12.

¹¹ Por. L. Siwecki, *Eklezjologia, w: Dogmatyka w perspektywie...*, s. 152-161.

Spisane Słowo Boże wiele miejsca poświęca kwestii miłosierdzia Bożego. Przypomnił to Jan Paweł II w encyklice *Dives in misericordia*. W Starym Testamencie przymiot ten wpisuje się w historię życia Izraela¹². Świadcstwo Nowego Testamentu z kolei objawia prawdę o ojcostwie miłosiernego Boga (Abba). Ewangeliczny zapis słów, czynów, a wreszcie tajemnicy paschalnej Chrystusa jest świadectwem szczytu objawienia miłosierdzia Boga wobec człowieka¹³.

W nauczaniu Jana Pawła II stosunkowo wiele miejsca poświęcone jest przypowieści o synu marnotrawnym. Obszerną analizę jej tekstu w perspektywie Bożego miłosierdzia odnajdujemy i w encyklice *Dives in misericordia*, i adhortacji apostołskiej *Reconciliatio et paenitentia*. Jak zauważył papież, mimo że w tekście przypowieści nie pada ani razu słowo „miłosierdzie”, to przypowieść ta jest bodaj najbardziej przejrzystym tekstem poświęconym Bożemu miłosierdziu¹⁴.

W encyklice *Dives in misericordia* miłosierdzie ukazane w przypowieści o synu marnotrawnym odnosi się do aspektu *stricte* teologicznego, tj. dotyczy natury Boga. W adhortacji *Reconciliatio et paenitentia* natomiast przypowieść o synu marnotrawnym odwołuje się do racji bytu Kościoła, który – powołany z miłosierdzia – pełni posługę uobecniania go wobec ludzi wszystkich czasów. Tekst adhortacji ukazuje dwóch braci, z których żaden nie stanowi wzoru człowieka żyjącego ideałem miłosierdzia. Młodszy jest przykładem człowieka zagubionego, który chce zbudować swój świat z daleka od ojca, natomiast starszy syn to człowiek owładnięty egoizmem, którego drażni miłosierdzie okazywane młodszemu. Obydwaj nie są ludźmi pojednanymi ani z ojcem, ani ze sobą. Choć tęsknią za pojednaniem, nie otworzyli się jeszcze na tę postawę, wyrażaną przez ojca¹⁵. Szansą na realizację pełni człowieczeństwa, a zarazem zaprowadzenie prawdziwie ludzkich stosunków społecznych, jest przyjęcie w wierze miłosierdzia Boga jako wzoru i źródła ludzkiego miłosierdzia.

Ponieważ wiara rozpoczyna się od osobistego spotkania Boga i jest, według słów Jana Pawła II, „widzeniem Ojca” (J 14,9n), stąd Kościół stale powinien czuć się wezwany do umożliwienia córkom i synom wszystkich wieków tego spotkania i odkrycia przez nich prawdziwego oblicza Boga. Doświadczenie spotkania z Bogiem Ojcem miłosierdzia Kościół winien umieszczać w samym centrum swojego nauczania.

Wyznając wiarę w miłosierdzie Boże, Kościół postrzega siebie jako syna marnotrawnego, który przyjmuje miłosierdzie swego ojca. Obecna w tym pokora jest warunkiem autentyczności i gorliwości w dawaniu świadectwa miłosierdzia. Jako ludzka wspólnota narażona na błędy i grzech, Kościół nieustannie doświadcza miłosierdzia, które – poprzez działanie Ducha Świętego – strzeże Kościół i zachowuje go w prawdzie. Dostępuje on przebaczenia Bożego, dzięki czemu odnawia się w swoim istnieniu.

¹² Por. DiM 4.

¹³ Por. DiM 5-8.

¹⁴ DiM 5.

¹⁵ Jan Paweł II, Adhortacja apostołska *Reconciliatio et paenitentia* (2.12.1984), nr 5-6.

b) głoszenie miłosierdzia

Dlatego też Kościół za swój naczelny obowiązek na każdym, a zwłaszcza na współczesnym etapie dziejów musi uznać *głoszenie i wprowadzenie w życie tajemnicy miłosierdzia objawionej do końca w Jezusie Chrystusie*¹⁶.

W encyklice *Dives in misericordia* Jan Paweł II wielokrotnie podkreślił, że zadaniem Kościoła jest świadectwo o Bożym miłosierdziu. Polega ono na wyznawaniu, głoszeniu i wcielaniu go w życie. Od realizacji tych zadań zależy, czy Kościół będzie żyć swoim autentycznym życiem¹⁷.

Niewątpliwie przykładem głoszenia miłosierdzia Bożego jest kult, jaki Kościół rozpowszechnia w formie zaproponowanej przez Siostrę Faustynę Kowalską. Składają się nań m.in. nabożeństwo do Bożego miłosierdzia, koronka do Miłosierdzia Bożego, święto Miłosierdzia Bożego¹⁸. Beatyfikacja (18 kwietnia 1993 r.), a następnie kanonizacja (30 kwietnia 2000 r.) Apostołki Bożego Miłosierdzia stały się również wyrazem aprobaty kultu miłosierdzia Bożego i okazją do jego głoszenia całemu światu. Podczas Mszy kanonizacyjnej Siostry Faustyny Jan Paweł II podkreślił, że orędzie o Bożym miłosierdziu głoszone przez Kościół jest szczególnie potrzebne dzisiejszemu człowiekowi¹⁹. W celu głoszenia miłosierdzia Kościół podejmuje różne inicjatywy, jak choćby w formie Apostolskiego Ruchu Bożego Miłosierdzia czy Stowarzyszenia Apostołów Bożego Miłosierdzia „Faustinum”.

Dla usprawnienia głoszenia prawdy o miłosierdziu Bożym Kościół w Polsce podjął inicjatywę budowy Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach. Dokonując konsekracji sanktuarium podczas swojej ostatniej pielgrzymki do ojczyzny, Jan Paweł II po raz kolejny stwierdził, że głoszenie współczesnemu światu orędzia o miłosierdziu Boga jest najpełniejszą odpowiedzią na jego duchowe potrzeby²⁰. Tego samego dnia Jan Paweł II dokonał poświęcenia świata i każdego człowieka miłosierdziu Bożemu²¹.

Jak już wspomniano, poznanie miłosierdzia Bożego zaczyna się od spotkania z Bogiem jako Ojcem²². Kolejnym zatem sposobem na skuteczne głoszenie prawdy o miłosierdziu Bożym współczesnym ludziom jest odnowienie sposobu

¹⁶ DiM 14.

¹⁷ Por. DiM 13.

¹⁸ Por. I. Różycki, *Zarys istoty nabożeństwa do Miłosierdzia Bożego*, www.faustina.ch/zarys_istoty_nabozenstwa.htm [dostęp: 10.01.2019].

¹⁹ Jan Paweł II, *Dar Boży dla naszych czasów. Homilia w czasie Mszy świętej kanonizacyjnej*, w: „L'Osservatore Romano” wydanie polskie 6 (2000), s. 25-26.

²⁰ Jan Paweł II, *Zawierzam świat Bożemu miłosierdziu*. Homilia podczas Mszy św. z okazji konsekracji świątyni miłosierdzia Bożego (17.08.2002), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/8pl_lagiewniki_17082002.html, [dostęp: 10.01.2019], nr 3.

²¹ Weześniejsze poświęcenie pontyfikatu Jana Pawła II i całego Kościoła nastąpiło w trakcie pielgrzymki Ojca Świętego do ojczyzny w 1997 r. – E. Siepak, *Zdejmij sandały z nóg*, w: *Fajerwerk na trzecie tysiąclecie. O Bożym Miłosierdziu, Ojcu Świętym i św. Faustynie rozmawia Alina Petrowa-Wasilewicz*, Kraków 2003, s. 24-25.

²² DiM 13.

mówienia na temat Boga²³. Inicjatywa ta została podjęta przez papieża już na początku jego pontyfikatu, kiedy ogłosił „trylogię dogmatyczną” swoich encyklik (*Redemptor hominis*, *Dives in misericordia*, *Dominum et vivificantem*). Podobna intencja przyświecała inicjatywie ogłoszenia trzech kolejnych lat poprzedzających Wielki Jubileusz Roku 2000 latami poszczególnych Osób Boskich²⁴. Trudno nie spostrzec, że całe nauczanie pontyfikatu Jana Pawła II bardziej lub mniej bezpośrednio nawiązywało do miłosierdzia Bożego i wydaje się, że program nauczania tego pontyfikatu oparty został na idei Bożego miłosierdzia²⁵. Sam Jan Paweł II został nazwany „Papieżem Miłosierdzia”²⁶, a uzasadniał kierunek swojego nauczania w następujących słowach: „I jeśli ktokolwiek ze współczesnych nie podziela tej wiary i nadziei, która każe mi jako słudze Chrystusa i szafarzowi tajemnic Bożych (por. 1 Kor 4,7) wołać w tej godzinie dziejów o miłosierdzie Boga samego dla ludzkości, to niech zrozumie bodaj *motyw* owej *troski* *podyktowanej miłością człowieka* i wszystkiego, co ludzkie, a co w odczuciu tak bardzo wielu współczesnych jest zagrożone wielkim niebezpieczeństwem. Ta sama tajemnica Chrystusa, która odsłaniając przed nami wielkie powołanie człowieka, kazała proklamować w encyklice *Redemptor hominis* jego niezwykłą godność, każe równocześnie głosić miłosierdzie jako miłosierną miłość Boga, objawioną w tajemnicy Chrystusa. I każe też do tego miłosierdzia odwoływać się, wzywać go na naszym trudnym i przełomowym etapie dziejów Kościoła i świata, kiedy zbliżamy się do końca drugiego tysiąclecia”²⁷. Niewątpliwie odczytanie misji Kościoła w końcu XX wieku pozostaje aktualne także dziś, po 40 latach.

c) formy świadectwa

Kościół winien dawać świadectwo miłosierdziu Boga objawionemu w Chrystusie [...] przede wszystkim *wyznając je* jako zbawczą prawdę wiary i życia z wiary, z kolei *starając się* wprowadzać je i *wcielać w życie* zarówno własnych wyznawców, jak też w miarę możliwości wszystkich ludzi dobrej woli. Wreszcie Kościół [...] ma prawo i obowiązek odwoływać się do miłosierdzia Bożego, *wzywając go* wobec wszystkich przejawów zła fizycznego i moralnego, wobec wszystkich zagrożeń, które tak bardzo ciężą nad całym horyzontem życia współczesnej ludzkości²⁸.

²³ J. Machniak, *Orędzie miłosierdzia Bożego dla całego świata w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Nieść światu ogień miłosierdzia. Konferencje formacyjne z II Międzynarodowego Kongresu Apostołów Bożego Miłosierdzia*, red. tenże, Kraków 2005, s. 182-183.

²⁴ Jan Paweł II, List apostolski *Tertio millennio adveniente* (10.11.1994), nr 39-45.

²⁵ Do najważniejszych dokumentów papieskich dotyczących Bożego miłosierdzia należą: encykliki *Redemptor hominis*, *Dives in misericordia*, adhortacja apostolska *Reconciliatio et paenitentia*, listy apostolskie *Misericordias Domini*, *Novo millennio ineunte*.

²⁶ R. Radłowska, *Papież Miłosierdzia*, „Gazeta Wyborcza” z 4.04.2005, s. 6.

²⁷ DiM 15.

²⁸ DiM 12.

Analiza form dawanego przez Kościół i jego członków świadectwa o Bogu miłosiernym prowadzi do wyliczenia podstawowych zadań Kościoła, w których aktualizuje się Boże miłosierdzie. Należą do nich: krzewienie wiary w Boga miłosiernego, głoszenie świadectwa Słowa Bożego, sprawowanie sakramentów – w sposób szczególnie Eucharystii i sakramentu pokuty i pojednania, działalność polegająca na świadczeniu czynów miłosierdzia²⁹. Również odwoływanie się do miłosierdzia Bożego, modlitewne wołanie o nie w obliczu wielorakich zagrożeń współczesnego świata stanowi wyraz świadectwa Kościoła o Bogu, który jest źródłem miłosierdzia dla świata³⁰.

Punktem wyjścia wszelkich form świadectwa o miłosierdziu Boga, o czym była już mowa wyżej, jest wyznanie wiary w Boga miłosiernego, będącego źródłem każdej inicjatywy związanej z miłosierdziem. Bez takiej wiary jakkolwiek działalność może mieć co najwyżej charakter filantropijny³¹. Prawdziwe świadectwo miłosierdzia wyrażone w czynach musi stale odwoływać się do Jezusa Chrystusa, do Boga, który uzdalnia do podejmowania działań prawdziwie miłosiernych.

Jednym z głównych pól świadczenia o miłosierdziu Boga jest liturgia Kościoła, czytania liturgiczne i modlitwy, w których przekazywana jest prawda o miłosierdziu Boga³². To w nich wyraża się wiara oparta na osobistym doświadczeniu i przyjęciu autorytetu Słowa Bożego, zgodnie z którą Bóg jest „Ojcem miłosierdzia” (2 Kor 1,3); posiada ona wymiar misyjny, kiedy jest wyznawana publicznie³³. Sama modlitwa o miłosierdzie Boga nad światem i ludzkością jest z jednej strony wyrazem świadectwa o miłosierdziu Bożym, a z drugiej – formą ludzkiego miłosierdzia, wyrażającego troskę o otoczonych modlitwą. Szczególnym wyrazem modlitwy o miłosierdzie stało się zawierzenie przez Jana Pawła II świata Bożemu miłosierdziu³⁴.

Inną formą świadectwa o miłosierdziu Boga jest posługa sakramentalna Kościoła. Jan Paweł II zwrócił szczególną uwagę na rolę w tym zakresie sakramentu pokuty i pojednania oraz Eucharystii, jednak kwestia ta odnosi się do całej posługi sakramentalnej Kościoła, od sakramentu chrztu począwszy³⁵. Sakrament pokuty i pojednania świadczy o Bogu przebaczącym i łaskawym. Korzystając z łaski tego sakramentu, chrześcijanie winni kształtować samych siebie w duchu przebaczenia, aby stawać się sługami pojednania i pomagać innym dostrzec wartość

²⁹ Por. DiM 13.

³⁰ Por. DiM 15.

³¹ J. Tischner, *Drogi i bezdroża miłosierdzia*, Kraków 2001, s. 55-78.

³² Por. J. Miazek, *Bóg miłosierdzia w modlitwach Mszału rzymskiego*, w: *Miłosierdzie w postawie ludzkiej*, red. W. Słomka, Lublin 1989, s. 113-128.

³³ Por. S. Burzawa, *Miłosierdzie Boże w roku liturgicznym*, w: „...Bo Jego miłosierdzie na wieki” (*Ps 135*), t. 2: *Powołanie człowieka*, red. T. Bielski, Poznań–Warszawa 1972, s. 188-200.

³⁴ Por. M. Kowalczyk, *Papieskie zawierzenie Miłosierdziu Bożemu w perspektywie ostatecznego spełnienia zbawczej misji Chrystusa i Kościoła*, Kolekcja Communio 15, s. 359-374.

³⁵ W. Popłatek, *Spotkanie z Chrystusem w Kościele w sakramentach miłosierdzia*, w: *Ewangelia miłosierdzia*, red. W. Granat, Poznań–Warszawa 1970, s. 229-271; J. Machniak, *Orędzie miłosierdzia...*, s. 192. W liście apostoelskim *Dominicae cenae* Jan Paweł II zauważył, że samo szafarstwo Eucharystii jest darem miłosierdzia Bożego – tamże, nr 12.

przebaczenia³⁶. Tuż przed śmiercią natomiast Jan Paweł II napisał, że „nic tak jak eucharystyczna obecność Pana – nie uobecnia dzieła miłosierdzia, które dokonało się przez krzyż i zmartwychwstanie”³⁷.

Świadectwo o Bogu miłosiernym byłoby niepełne, gdyby nie skutkowało podejmowaniem czynów o takim charakterze. Miłosierdzie doznane przez zasługi Syna Bożego skłania wierzących w Niego do podejmowania dzieł, będących narzędziem działania Boga miłosiernego na ziemi. Świadczenie dzieł miłosierdzia jest również o tyle potrzebne, że uwrażliwiając serce świadczącego, pozwala mu pełniej otworzyć się na dar miłosierdzia ze strony Boga: „Błogosławieni miłosierni, albowiem oni miłosierdzia dostąpią” (Mt 5,7). Ostatecznie przez różnego rodzaju czyny miłosierdzia chrześcijanin ma okazję potwierdzić, że nie tylko sam potrzebuje miłosierdzia, które wyznaje w Bogu, ale potrafi je świadczyć na rzecz innych. Według Jana Pawła II zbieżność wiary w miłosierdzie Boga z czynieniem miłosierdzia wynika z zależności, zgodnie z którą na tyle jesteśmy w stanie poznać Boga miłosierdzia, na ile sami je świadczymy. Wezwanie do okazywania miłosierdzia, zwłaszcza najuboższym, sformułował Jan Paweł II jako element „programu na trzecie tysiąclecie”³⁸.

W wymiarze społecznym świadectwo miłosierdzia, do którego zalicza się m.in. przebaczenie i solidarność międzyludzka, przyczynia się do budowania prawdziwej jedności między ludźmi, będącej żywym świadectwem prawdziwości Chrystusowej Ewangelii o Bogu miłosiernym. W tym sensie praktyka miłosierdzia – zgodnie z diagnozą Jana Pawła II – jest załącznikiem budowy nowego i trwałego społeczeństwa³⁹.

2. Wzywanie Bożego miłosierdzia

Wreszcie Kościół – wyznając miłosierdzie i nie odstępując od niego w życiu – ma prawo i obowiązek odwoływać się do miłosierdzia Bożego, *wzywając* go wobec wszystkich przejawów zła fizycznego i moralnego, wobec wszystkich zagrożeń, które tak bardzo ciężą nad całym horyzontem życia współczesnej ludzkości⁴⁰.

Wzywanie miłosierdzia Bożego w nauczaniu Kościoła, zwłaszcza w trakcie pontyfikatu Jana Pawła II, stało się odpowiedzią na wnioski wyciągnięte z analizy problemów współczesności oraz zagrożeń dla kondycji człowieka. Problemy, które mimo osiągnięć cywilizacyjnych nie znikają; niepokoje, które pojawiają się

³⁶ J. Machniak, *Orędzie miłosierdzia Bożego...*, s. 193.

³⁷ Telegram do wiernych gromadzących się w sanktuarium w krakowskich Łagiewnikach przed świętem Miłosierdzia Bożego w 2005 r., cyt. za: M. Kowalczyk, *Sakramentologia*, w: *Dogmatyka w perspektywie...*, s. 217.

³⁸ NMI 46.

³⁹ Por. DiM 14.

⁴⁰ DiM 12.

w miejsce tych, które zostały wcześniej rozwiane, wskazują, że w konstrukcji świata, opartej wyłącznie na odizolowanym wysiłku człowieka, istnieje jakiś błąd. Zestawienie miłosierdzia z potrzebami duchowymi doczesności wskazuje, że może stanowić ono z dawna poszukiwane, acz lekceważone lekarstwo.

a) obraz współczesności

Mamy prawo wierzyć, że nasze pokolenie zostało również objęte słowami Bogurodzicy, gdy uwielbiała miłosierdzie, które z pokolenia na pokolenie jest udziałem tych, co kierują się bojażnią Bożą – DiM 10.

W encyklice *Dives in misericordia* Jan Paweł II dał wyraz przekonaniu, że współczesny świat jest w sposób szczególny adresatem Bożego miłosierdzia, jest pokoleniem, do którego stosują się słowa Maryi z *Magnificat*: „A swoje miłosierdzie na pokolenia i pokolenia [zachowuje] dla tych, co się Go boją” (Łk 1,50). W tym samym dokumencie, jak również we wcześniejszej encyklice *Redemptor hominis*, papież zwrócił uwagę na problemy, które współczesnemu światu z jednej strony przeszkadzają w otwarciu się na pełnię doświadczenia Bożego miłosierdzia, a z drugiej – są tym, co je przyzywa⁴¹.

Analizę stanu współczesnego świata dokonaną przez Jana Pawła II na przełomie lat 70. i 80. XX wieku można z powodzeniem zastosować również do świata po upływie 40 lat. Poczynione obserwacje i wystawiona diagnoza przedstawiają się następująco.

Postęp dokonujący się w przyspieszonym tempie od ponad stu lat skutkował głębokimi przemianami na polu nauki i techniki oraz kultury i życia społecznego. Zwiększyło się poczucie uniwersalizmu światowego i świadomość jedności rodzaju ludzkiego, a to z kolei pociągnęło za sobą uznanie wzajemnej zależności w ramach solidarności międzyludzkiej i pragnienie kontaktów międzyludzkich ponad granicami geograficznymi, państwowymi czy rasowymi.

Poza korzyściami dokonane osiągnięcia przyniosły jednak ze sobą także zagrożenia i napięcia. Jako jedno z najpoważniejszych źródeł niepokoju współczesności papież wskazał zagrożenie konfliktami zbrojnymi, spowodowane wzrostem zbrojeń, w tym i atomowych, oraz lęk jednych narodów przed dominacją drugich. Źródłem niepokoju jest również dokonujące się przewartościowanie w dziedzinie konsumpcji dóbr. Pojawił się prymat rzeczy nad osobą. Owoc działalności człowieka często obraca się przeciwko niemu i dochodzi do jego alienacji. Pojawia się zagrożenie, że człowiek zgubi swoje panowanie nad światem i stanie się podporządkowany dobrom, które powołał do istnienia⁴².

Obawę we współczesnym świecie budzi również fakt, że – pomimo deklaracji na temat swoich praw – człowiek stale jeszcze może paść ofiarą nacisków pozabawiających go wolności, możliwości wypowiedzania prawdy i wyznawania wiary,

⁴¹ DiM 10.

⁴² Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis* [dalej: RHm], nr 15, 16.

do której jest przekonany. Mimo postępu cywilizacyjnego, jaki się dokonał, wciąż jeszcze istnieją możliwości pozbawienia niezależności całych narodów i to drogą „pokojowego ujarzemia”. Nadal stosowane są tortury.

Obok zagrożenia politycznego istnieje nadal zagrożenie godności człowieka. Wolność sumienia i wyznania jest nader często nadużywana, a w wielu wypadkach ludzie są jej wręcz pozbawieni. Powstające różnego rodzaju totalitaryzmy prowadzą do zniewolenia człowieka⁴³.

Uzasadnioną obawę budzi istniejące rozwarstwienie pomiędzy państwami, z których jedne hołdują konsumpcji i użyciu, a inne nękanie są klęską głodu i występowaniem obszarów nędzy, upośledzenia i niedorozwoju. Powiększa się stan nierówności pomiędzy ludźmi i ludami. Zdaniem papieża dobitnie świadczy to o istnieniu jakiejś „głębokiej wady, albo raczej zespołu wad, całego mechanizmu wadliwego, u podstaw współczesnej ekonomii, u podstaw całej cywilizacji materialnej, który nie pozwala rodzinie ludzkiej oderwać się niejako od sytuacji tak radykalnie niesprawiedliwych”⁴⁴. Rozwój dóbr domaga się proporcjonalnego rozwoju moralności i etyki, które zapobiegłyby degradacji ludzkiego świata⁴⁵.

Jan Paweł II zauważył, że we współczesnym świecie na wielką skalę zostało rozbudzone poczucie sprawiedliwości, które samo w sobie zasługuje na pozytywną ocenę. Papież dowodził jednak, że budowanie stosunków społecznych wyłącznie w oparciu o zasadę sprawiedliwości narażone jest na wypaczenia. W praktyce okazuje się często, że nad sprawiedliwością biorą górę negatywne siły, takie jak: zawziętość, nienawiść czy okrucieństwo. Sprawiedliwość ograniczana jedynie do litery prawa skutkuje bowiem jej negacją⁴⁶. W ocenie papieża sama ludzka sprawiedliwość w stosunkach społecznych nie wystarcza. Może bowiem doprowadzić do zaprzeczenia sobie samej, a nawet do zanegowania najgłębszej wartości w relacjach międzyludzkich, jaką jest miłość⁴⁷.

Źródłem wszystkich problemów i niepokojów współczesności była dla Jana Pawła II wewnętrzna konstrukcja człowieka i świata. Jego zdaniem człowiek cierpi na wewnętrzną rozdarciem; będąc istotą ukierunkowaną z natury ku dobru, na skutek skazy duchowej wybiera często zło⁴⁸. Ratunek i lekarstwo na wszelkie bolesne konsekwencje tych napięć upatrywał papież we właściwym zrozumieniu istoty miłosierdzia, pojmowanego indywidualnie i społecznie.

b) miłosierdzie Boże odpowiedzią na wewnętrzną konstrukcję świata

W relacji do takiego obrazu naszego pokolenia, który musi budzić głęboki niepokój, wracają do nas słowa, jakie w momencie Wcielenia Syna Bożego

⁴³ RHm 17.

⁴⁴ DiM 11.

⁴⁵ RHm 15.

⁴⁶ RHm 16, 17.

⁴⁷ DiM 12.

⁴⁸ RHm 14.

odezwały się w maryjnym *Magnificat*: słowa mówiące o „miłosierdziu, które trwa z pokolenia na pokolenie”⁴⁹.

Encyklika *Dives in misericordia* nie została zaadresowana, jak miało to miejsce w *Redemptor hominis* czy *Laborem exercens*, do „wszystkich ludzi dobrej woli”, ale intencją swego autora objęła szersze kręgi – cały świat. Jan Paweł II podzielił w niej niepokój targający światem i docenił problemy i pytania współcześnie go nurtujące. Właśnie do tego świata papież skierował orędzie o Bożym miłosierdziu w przekonaniu, że właśnie ono jest najpełniejszą odpowiedzią na wszelkie potrzeby człowieka i świata. W trakcie pielgrzymki do ojczyzny w 1997 roku Jan Paweł II powtórzył, że „Kościół na nowo odczytuje orędzie miłosierdzia, aby skutecznie nieść pokoleniu końca drugiego tysiąclecia i przyszłym generacjom światła nadziei. Nieprzerwanie też Kościół prosi Boga o miłosierdzie dla wszystkich ludzi”⁵⁰. Zawierzenie Bożemu miłosierdziu natomiast zostało przedstawione przez Jana Pawła II w encyklice *Dives in misericordia* jako przeciwieństwo budowania rzeczywistości wyłącznie w oparciu o siły czysto ludzkie, poddane słabościom⁵¹.

Kwintesencję postawy zawierzenia miłosierdziu Boga widział papież w przebaczeniu. Jego zdaniem przebaczenie i miłosierdzie nie oznaczają słabości: „ani przebaczenie, ani też miłosierdzie jako jego źródło nie oznacza pobłażliwości wobec zła, wobec zgorznięcia, wobec krzywdy czy zniewagi. W każdym wypadku naprawienie tego zła, naprawienie zgorznięcia, wyrównanie krzywdy, zadośćuczynienie za zniewagę jest warunkiem przebaczenia”⁵². Według papieża ludzki świat musi kierować się miłosierdziem i powinno stać się ono zasadą życia społecznego. Właściwa postawa przyjęta przez jednego człowieka wobec drugiego dowartościuje go i pozwala mu odkryć jego godność. Miłosierdzie wobec człowieka powinno odwzorowywać miłosierdzie Boże, a ponadto nie przypominać ani filantropii, ani jałmużny⁵³.

Komentatorzy encykliki *Dives in misericordia* zwracają uwagę na *novum*, jakie stanowi ona w sferze formułowania filozofii przeciwstawiającej się poglądom godzącym w godność człowieka. Z treści encykliki wynika, że Jan Paweł II przeciwstawiał się zarówno pseudopozytywnym poglądom dotyczącym kondycji świata⁵⁴, jak i tym pesymistycznym⁵⁵. Zarówno jedna, jaki i druga grupa poglądów

⁴⁹ DiM 12.

⁵⁰ Jan Paweł II, *Nieustannie błagajmy...*, nr 1.

⁵¹ DiM 14.

⁵² Tamże.

⁵³ I. Sławińska, M. Gogacz, *Ewangelia miłosierdzia współcześnie odczytana*, w: *Ewangelia miłosierdzia*, Poznań 1970, s. 274.

⁵⁴ Należy do nich m.in. uproszczona wersja poglądów Teilharda de Chardina, zgodnie z którą świat nie przeżywa obecnie żadnych kryzysów, gdyż przechodzi właściwy mu etap na drodze ewolucji powszechnej – C. Bartnik, *Duchowe oblicze współczesnego świata*, w: *Jan Paweł II. Dives in misericordia. Tekst i komentarze*, Lublin 1983, s. 235n.

⁵⁵ Według nich pesymizm życia i świata jest spowodowany, najkrócej mówiąc, błędnym rozwiązaniem kwestii społecznej, wywołującej kryzys ekonomiczno-społeczny, materialny, polityczny. Do poglądów tych należy m.in. marksizm, a współpracujące z nim odłamy teologii w postaci

dowodzi bowiem, że światu nie jest potrzebne miłosierdzie, bo albo jest zbędne, albo wręcz szkodliwe – pozbawia czyn ludzki jego siły. Poglądom o charakterze skrajnie pesymistycznym papież przeciwstawił entuzjazm wywodzący się właśnie ze świadomości istnienia miłosierdzia jako miłości, przybierającej taką formę wobec kryzysu duchowego świata⁵⁶.

Miłosierdzie głoszone przez Jana Pawła II jest odpowiedzią również na wszelkiego rodzaju poglądy teologiczne o charakterze sekularyzującym, które głoszą, że w obliczu samowystarczalności świata człowiek winien koncentrować się na swoich relacjach z drugim człowiekiem, a nie z Bogiem. W ocenie Jana Pawła II „desakralizacja przeradza się często w dehumanizację”⁵⁷, a autentyczne miłosierdzie w stosunkach międzyludzkich nie może być pozbawione odniesienia do Boga.

Jan Paweł II postrzegał miłosierdzie jako niezbywalną strukturę społeczną. W świecie istnieje zarówno wiele dobra, jak i wiele zła, jednak z uwagi na istnienie miłosierdzia możliwa jest budowa prawdziwej cywilizacji miłości – celu starań o świat „bardziej ludzki”. Świat „staje się” i to od wzrostu lub zaniku miłości zależy, czy będzie on stawał się bardziej ludzki, czy odwrotnie. Miłość miłosierna jest najwyższą szansą istnienia społecznego⁵⁸ i powoduje, że prawdziwa społeczność może stawać się sobą zarówno na płaszczyźnie wertykalnej, jak i horyzontalnej.

W ocenie Jana Pawła II prawdziwy postęp ludzkości musi być równomierny, tj. nie może ograniczać się jedynie do wymiaru materialnego, technicznego, ale również do wymiaru duchowego. A to właśnie realizacja miłości miłosierniej w życiu przyczynia się do postępu w tym ostatnim wymiarze. Miłość stanowi najlepsze zabezpieczenie przed złym użyciem dorobku postępu w innej sferze⁵⁹. Proponowane przez Jana Pawła II miłosierdzie jako odpowiedź na pytanie o kondycję współczesnego świata ma charakter teologiczny, co znaczy, że jest ono rozumiane w kontekście Chrystusa – Wcielenia Miłosierdzia. Stanowi kategorię soteriologiczną względem człowieka i świata. Ma przez to charakter historiozbawczy⁶⁰. Miłosierdzie Boże stanowi ofertę zbawienia. Miłosierdzie prawdziwie ludzkie ma szansę być takim jedynie w wyniku przeżycia i odzwierciedlenia miłości Boga.

wszelkich „teologii wyzwolenia” z konieczności dzielą świat na dobry i zły – C. Bartnik, *Duchowe oblicze...*, s. 235n. Odnośnie do filozofii odrzucających miłosierdzie – zob. także S. Kowalczyk, *Filozofie odrzucające miłość i miłosierdzie*, w: *Jan Paweł II. Dives in misericordia. Tekst...*, s. 261-273; tenże, *Konsekwencje zanegowania miłości i miłosierdzia w postawie ludzkiej*, w: *Miłosierdzie w postawie...*, s. 231-247.

⁵⁶ DiM 8.

⁵⁷ DiM 12.

⁵⁸ DiM 14.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ C. Bartnik zauważa, że skoro miłosierdzie jest miłością odpowiadającą na grzech i stanowi zarazem kategorię historiozbawczą, to między miłością i miłosierdziem jest taki sam „łuk historiozbawczy” jak między światem stworzonym i odkupionym. W tym łuku realizują się pełnia bytu oraz dobro człowieczeństwa – C. Bartnik, *Duchowe oblicze...*, s. 246.

c) nawrócenie odwoływaniem się do Bożego miłosierdzia

I dlatego też Kościół wyznaje i głosi nawrócenie. *Nawrócenie do Boga zawsze polega na odnalezieniu miłosierdzia*, czyli owej miłości, która cierpliwą jest i łaskawa (por. 1 Kor 13,4) na miarę Stwórcy i Ojca – miłości, której „Bóg i Ojciec Pana naszego Jezusa Chrystusa” (2 Kor 1,3) jest wierny aż do ostatecznych konsekwencji w dziejach przymierza z człowiekiem: aż do krzyża – czyli do śmierci i zmartwychwstania swojego Syna. Nawrócenie do Boga jest zawsze owocem „odnalezienia” tego Ojca, który bogaty jest w miłosierdzie – DiM 13.

Wzywanie miłosierdzia może być skuteczne jedynie wówczas, gdy wzywający go sam przemienia się w duchu tego właśnie miłosierdzia poprzez wysiłek nawrócenia⁶¹. Tylko poznanie prawdy o Bogu, który jest „Ojcem miłosierdzia” (2 Kor 1,3), może skutkować zrodzeniem się stałej potrzeby nawrócenia, stałego „usposobienia” w tym kierunku człowieka. Papież Jan Paweł II wyraził tę myśl następująco: „Prawdziwe poznanie Boga miłosierdzia, Boga miłości łaskawej, jest stałym i niewyczerpalnym źródłem nawrócenia, nie tylko jako doraźnego aktu wewnętrznego, ale jako stałego usposobienia, jako stanu duszy. Ci, którzy w taki sposób poznają Boga, w taki sposób Go «widzą», nie mogą żyć inaczej, jak stale się do Niego nawracając. Żyją więc *in statu conversionis* — a ten stan wyznacza najgłębszy nurt pielgrzymowania każdego człowieka na ziemi *in statu viatoris*”⁶².

W procesie życia miłosierdziem i czynienia zeń zasady życia społecznego nawrócenie jest kwestią pierwszorzędą. Według Jana Pawła II jest ono stylem życia. Praktyka prawdziwego miłosierdzia, które zakłada jednakową godność stron relacji miłosierdzia, domaga się, aby nieustannie „odnawiać się w myśleniu”, tzn. dojrzewać w postawie polegającej na tym, że przyjmujący wyświadcza miłosierdzie darującemu je. Dojrzewanie to wymaga uznania prawdy o sobie, własnych brakach i zależności od drugiego człowieka. Jeżeli w aktach miłosierdzia brak zrozumienia jego dwustronności, to znaczy, że faktyczne nawrócenie jeszcze nie nastąpiło⁶³.

W odróżnieniu od rozumienia kwestii nawrócenia w tekście *Obrzędów sakramentu pokuty*, gdzie występuje ono jako jednorazowy akt człowieka pragnącego odnowić utracony kontakt z Bogiem (jednorazowe przeżycie moralne o mniej lub bardziej trwałych konsekwencjach)⁶⁴, w encyklice *Dives in misericordia* nawrócenie pojmowane jest jako „stałe usposobienie” (stan duszy, postawa moralna).

⁶¹ Na temat nawrócenia zob. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994, nr 1427-1429.

⁶² DiM 13.

⁶³ DiM 14.

⁶⁴ F. Greniuk, *Miłosierdzie Boże w sakramencie pojednania*, w: Jan Paweł II. *Dives in misericordia. Tekst...*, s. 196.

Postawa nawrócenia stanowi najpełniejszą odpowiedź człowieka na miłosierdzie Boga. Jej istota nazywana jest *metanoią*⁶⁵.

Dla chrześcijanina nawrócenie rozpoczyna się już w chrzcie, który jest momentem właściwego wyboru postawy moralnej na całe życie, natomiast tzw. drugie nawrócenie to właśnie postawa *metanoi*, która ma być procesem doprowadzenia chrztu do duchowej i egzystencjalnej pełni⁶⁶. Na takie rozumienie nawrócenia wskazywał już Paweł VI w konstytucji *Paenitemini* z 1966 r., gdzie określał je jako dogłębną przemianę, obejmującą sposób myślenia, przekonania i całe postępowanie człowieka. Wyraża się ono w postanowieniu zerwania z grzechem, implikuje zadośćuczynienie za popełnione grzechy. W postawie takiej zawiera się również pozytywna odpowiedź na Boże wezwanie i chęć przyjęcia daru Bożego⁶⁷. Podobną wizję nawrócenia odnajdujemy w adhortacji apostoelskiej *Reconciliatio et penitentia*, gdzie Jan Paweł II terminy *metanoia* i pokuta związał ze sobą. Łącznie wyrażają one przemianę życia postępującą za przemianą serca⁶⁸.

Tak rozumiane nawrócenie i pokuta pozostają w nierozdzielным związku z pojednaniem. Oznacza ono przewyciężenie zła, a może odbyć się jedynie dzięki wewnętrznej przemianie, która owocuje postawą życia⁶⁹.

Nawrócenie jako postawę oraz pole działania i świadectwa Jan Paweł II odniósł również do Kościoła jako wspólnoty. Kościół o tyle jest w stanie stać się znakiem miłosierdzia Bożego i skutecznie głosić je światu, o ile sam będzie nieustannie odnawiał swoje istnienie, nawracał się do Boga miłosierdzia i Jemu zawierzał swoje posłannictwo⁷⁰.

Dokonana w niniejszym artykule prezentacja wybranych przykładów nauczania Jana Pawła II miała na celu aktualizację postrzegania miłosierdzia jako centrum życia i misji Kościoła. Dotyczy to tak sfery wiary i doświadczenia Kościoła, jak i wzywania Bożego miłosierdzia wobec kondycji współczesnego świata. Wiara bowiem rozumiana jako spotkanie z Bogiem, będącym Ojcem miłosierdzia, jest niezmiennym gwarantem przeżywania aktualności Ewangelii Jezusa Chrystusa. Doświadczenie miłosierdzia Bożego, wszelkie formy jego głoszenia i świadectwa o Nim z kultem miłosierdzia Boga na czele są punktem wyjścia do konfrontacji misji Kościoła ze światem. Nieodzowność roli Kościoła w świecie współczesnym wyraża się właśnie w głoszeniu orędzia o Bogu miłosiernym jako podstawie

⁶⁵ J. Kowalski, *Metanoia jako istotny element postawy moralnej chrześcijanina*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 3 (1981), s. 29.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ J. Przymont, *Pokuta chrześcijańska według konstytucji Paenitemini*, „Collectanea Theologica” 1 (1967), s. 115, cyt. za: F. Greniuk, *Miłosierdzie Boże w sakramencie...*, s. 196.

⁶⁸ ReP 4.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ Por. G. Cottier, *Kościół i nawrócenie – najważniejsze zagadnienia Roku Świątecznego*, w: *Jan Paweł II. Tertio millennio adveniente. Komentarz teologiczno-pastoralny w opracowaniu Rady Prezydium Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, Rzym–Sandomierz 1995, s. 177-188.

wszelkich wysiłków czynienia relacji społecznych prawdziwie ludzkimi i zaspokajania tym samym wszelkich potrzeb duchowych ludzi. Rolą Kościoła jest podejmowanie inicjatyw wyrażających wiarę i doświadczenie Kościoła oraz zmierzających do przemiany wewnętrznej świata, poczynając od wewnętrznej przemiany jego członków.

Przedstawiona analiza nauczania papieskiego wskazuje na aktualność omawianych zagadnień, potrzebę podejmowania wysiłków zmierzających do ich stałej reinterpretacji, potrzebnej do realizacji stawianych postulatów.

Bibliografia

- Balter L., *Poświęcenie świata Bożemu miłosierdziu*, w: *Dogmatyka w perspektywie Bożego miłosierdzia*, red. K. Gózdź, K. Guzowski, Lublin 2010, s. 401-415.
- Bartnik C., *Duchowe oblicze współczesnego świata*, w: *Jan Paweł II. Dives in misericordia. Tekst i komentarze*, Lublin 1983, s. 235-248.
- Bóg bogaty w miłosierdzie. Jan Paweł II w ojczyźnie 16-19 sierpnia 2002*, Kraków 2002.
- Bóg, Ojciec Miłosierdzia. Oficjalny dokument Papieskiego Komitetu Obchodów Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, pod red. Komisji Teologiczno-Historycznej Wielkiego Jubileuszu Roku 2000, tłum. S. Czerwik, Katowice 1998.
- Burzawa S., *Miłosierdzie Boże w roku liturgicznym*, w: „... *Bo Jego miłosierdzie na wieki” (Ps 135)*, t. 2: *Powołanie człowieka*, red. T. Bielski, Poznań–Warszawa 1972, s. 188-200.
- Cottier G., *Kościół i nawrócenie – najważniejsze zagadnienia Roku Świętego*, w: *Jan Paweł II. Tertio millennio adveniente. Komentarz teologiczno-pastoralny w opracowaniu Rady Prezydium Wielkiego Jubileuszu Roku 2000*, Rzym–Sandomierz 1995, s. 177-188.
- Franciszek, *Miłosierdzie to imię Boga. Rozmowa z Andreą Torniellim*, tłum. J. Ganobis, Kraków 2016.
- Greniuk F., *Miłosierdzie Boże w sakramencie pojednania*, w: *Jan Paweł II. Dives in misericordia, Tekst i komentarze*, red. S. Nagy, Lublin 1983, s. 189-204.
- Jan Paweł II, *Adhortacja apostolska Reconciliatio et paenitentia* (2.12.1984).
- Jan Paweł II, *Dar Boży dla naszych czasów. Homilia w czasie Mszy świętej kanonizacyjnej*. „L’Osservatore Romano” wydanie polskie 6 (2000), s. 25-26.
- Jan Paweł II, *Encyklika Dives in misericordia* (30.11.1980).
- Jan Paweł II, *Encyklika Ecclesia de Eucharistia* (17.04.2003).
- Jan Paweł II, *Encyklika Redemptor hominis* (4.03.1979).
- Jan Paweł II, *List apostolski Dominicae cenae* (24.02.1980).
- Jan Paweł II, *List apostolski Novo millennio ineunte* (6.01.2001).
- Jan Paweł II, *List apostolski Tertio millennio adveniente* (10.11.1994).
- Jan Paweł II, *Nieustannie błagajmy o miłosierdzie Boże. Przemówienie w Sanktuarium Bożego Miłosierdzia* (Kraków, 7.06.1997), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/przemowienia/krakow_07061997.html [dostęp: 10.01.2019].
- Jan Paweł II, *Zawierzam świat Bożemu miłosierdziu*. Homilia podczas Mszy św. z okazji konsekracji świątyni miłosierdzia Bożego (17.08.2002), https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/homilie/8pl_lagiewniki_17082002.html, [dostęp: 10.01.2019].

- Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994.
- Kowalczyk M., *Miłosierdzie Boże w urzeczywistnianiu się Królestwa Bożego*, w: *Dogmatyka w perspektywie Bożego miłosierdzia*, red. K. Góźdz, K. Guzowski, Lublin 2010, s. 275-286.
- Kowalczyk M., *Papieskie zawierzenie Miłosierdziu Bożemu w perspektywie ostatecznego spełnienia zbawczej misji Chrystusa i Kościoła*, Kolekcja Communio 15, s. 359-374.
- Kowalczyk M., *Sakramentologia*, w: *Dogmatyka w perspektywie Bożego miłosierdzia*, red. K. Góźdz, K. Guzowski, Lublin 2000.
- Kowalczyk S., *Filozofie odrzucające miłość i miłosierdzie*, w: *Jan Paweł II. Dives in misericordia. Tekst i komentarze*, red. S. Nagy, Lublin 1983, s. 261-274.
- Kowalczyk S., *Konsekwencje zanegowania miłości i miłosierdzia w postawie ludzkiej*, w: *Miłosierdzie w postawie ludzkiej*, red. W. Słomka, Lublin 1989, s. 231-248.
- Kowalski J., *Metanoia jako istotny element postawy moralnej chrześcijanina*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 3 (1981), s. 19-39.
- Machniak J., *Orędzie miłosierdzia Bożego dla całego świata w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Nieś światu ogień miłosierdzia. Konferencje formacyjne z II Międzynarodowego Kongresu Apostołów Bożego Miłosierdzia*, red. tenże, Kraków 2005, s. 178-207.
- Miazek J., *Bóg miłosierdzia w modlitwach Mszału rzymskiego*, w: *Miłosierdzie w postawie ludzkiej*, red. W. Słomka, Lublin 1989, s. 113-128.
- Popłatek W., *Spotkanie z Chrystusem w Kościele w sakramentach miłosierdzia*, w: *Ewangelia miłosierdzia*, red. W. Granat, Poznań–Warszawa 1970, s. 229-271.
- Radłowska R., *Papież Miłosierdzia*, „Gazeta Wyborcza” z 4.04.2005, s. 6.
- Różycki I., *Zarys istoty nabożeństwa do Miłosierdzia Bożego*, www.faustina.ch/zarys_istoty_nabozenstwa.htm [dostęp: 10.01.2019].
- Siepak E., *Zdejmij sandały z nóg*, w: *Fajerwerk na trzecie tysiąclecie. O Bożym Miłosierdziu, Ojcu Świętym i św. Faustynie rozmawia Alina Petrowa-Wasilewicz*, Kraków 2003, s. 9-50.
- Siwecki L., *Eklezjologia*, w: *Dogmatyka w perspektywie Bożego miłosierdzia*, red. K. Góźdz, K. Guzowski, Lublin 2000, s. 147-161.
- Sławińska I., Gogacz M., *Ewangelia miłosierdzia współcześnie odczytana*, w: *Ewangelia miłosierdzia*, Poznań 1970, s. 279-315.
- Tischner J., *Drogi i bezdroża miłosierdzia*, Kraków 2001.

Słowa kluczowe: miłosierdzie, misja Kościoła, świadectwo, nawrócenie, wiara Kościoła, Jan Paweł II, czasy współczesne

Keywords: mercy, the mission of the Church, testimony, conversion, the faith of the Church, John Paul II, contemporary times